

ARAPGİR TARİHİ TAŞ KÖPRÜLERİ

Arapgir Historical Stone Bridges

Öğr.Gör. Ayşe LEVENT

Turgut Özal Üniversitesi, Arapgir Meslek Yüksek Okulu, Geleneksel El Sanatları Programı Öğretim Görevlisi, Malatya/Türkiye

ORCID ID: 0000-0001-5008-0633

Cumali LEVENT

Tarihçi Yazar

ORCID ID: 0000-0002-8564-7262

ÖZET

Arapgir, coğrafi özellikleri ve konumundan ötürü farklı kültürlerle ev sahipliği yapmıştır. Roma ve ardılı Bizans yönetimi altında, İran ile olan çatışmalarda sınır olma özelliğinden dolayı askeri yapısı da görülmüştür. Arapgir’de Türk idaresinin getirdiği güven ortamıyla gelişerek sancak idari birimine ulaşmıştır. Tarihî yol, üretim, el sanatları, manusa dokuma sanayisi ve yetişmiş insan gücü ile kendinden söz ettirmiştir. Arapgir’in tarihî eserleri içerisinde yer alan kemerli taş köprülerin bir kısmı çalışma konumuz olmuştur. Arapgir sınırlarında yer alan otuz civarındaki kemerli köprülerin, bir kısmı ayaktaysa da diğerleri kalıntı veya isim olarak kalmıştır. Bazı köprülerin yan veya üzerlerine yapılan tadilatlarla kullanımına da gidilmiştir. Yıkılan köprülerin temeline veya yanına ahşap kullanılarak geçişi devam ettirilmiştir. Özgün mimari yapıları ile ayakta kalan köprüler incelenmiştir. Arapgir’deki kemerli köprüler çoğunluk tek gözlü inşa edilmiştir. İnşasında mahalle geçişleri, dinî mekânlara, çarşıya ulaşım, tarihî yol güzergâhı dikkate alındığı gözlemlenmiştir. Roma eseri olan Taşköprü’nün askeri amaçlı inşası söz konusudur. Meydan, Kozluk ve Tarhanik köprüleri de ticari yol eksensidir. Köprülerde herhangi süsleme tekniği görülmemiştir. Kemerli köprülerin üzerinde değişiklik yapılarak trafiğe açılması tarihî dokuya zarar vermektedir. Bu mirasın korunması ve geçmişi hatırlatması bakımından gereken önemin verilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Malatya, Arapgir, Köprü, Kemer, Taş köprü.

ABSTRACT

Arapgir has been home to different cultures due to its geographical characteristics and location. Under Roman and its successor Byzantine rule, its military structure was also seen due to its ability to be a border in the conflicts with Iran. It has developed with the trust environment brought by the Turkish administration in Arapgir and has reached the starboard administrative unit. It has made a name for itself with its historical way, production, handicrafts, weaving industry and trained manpower. Some of the arched stone bridges in arapgir's historical monuments have been our subject of study. Some of the arched bridges of around thirty on the borders of Arapgir remained standing, but others remained relics or names. Some bridges have also been used with modifications on their sides or on them. The passage of the destroyed bridges was continued by using wood on the foundation or side. The bridges that have survived with their original architectural structures have been examined. The majority of the arched bridges in Arapgir are built with one eye. It has been observed that neighborhood crossings, access to religious places, bazaars, historical road route were taken into consideration in its construction. Taşköprü, which is a Roman work, was built for military purposes. The Meydan, Kozluk and Tarhanik bridges are also commercial road-oriented. No decoration technique was observed on the bridges. Opening the arched bridges to traffic by making changes on them damages the historical texture. This heritage needs to be preserved and given the necessary importance in terms of reminding the past.

Key words: Malatya, Arapgir, Bridge, Arch, Stone bridge.

1. GİRİŞ

Arapgir, Malatya’ya 114 km. uzaklıkta, 1200 rakımıyla engebeli bir araziye sahip, Malatya’nın ilçesidir. Arapgir’in, 21 mahalle ve 42 köyü bulunmakta, köyleriyle toplam 11.000 nüfuslu, Göldağı’nın alt bölümlerinde dağınık mahallelerden oluşmuş beldedir. Günümüzde kaza statüsünde ise de Osmanlı Devleti’nin sancak şehirleri arasındadır. Taş devri ile beraber insanoğlunun yaşadığı coğrafi sahanın bir parçası olmaktadır. İlkçağ Anadolu Uygarlığına ev sahipliği de yaparak Türk İslam Dönemi’nde tarihî yerini almıştır. Kültürel bakımdan Arapgir İlk Çağ’dan günümüze gelen kültür çeşitliliği, üretim kaynaklı verimliliği, bir arada yaşama hoşgörüsünü devam ettirme anlayışı, insani kabiliyetlere yönelmedeki gayreti, yetiştirdiği sayısız şahsiyetleri, bıraktığı tarihî eserleri, doğal güzellikleri, su kaynaklarıyla birlikte gelen su kültür unsurları, bölgeye ait “Köhnü üzüm” tadı gibi birçok değerleri yaşatmaktadır. Arapgir ve çevresinde Paleolitik

Çağ'a ait izler ve yaşamsal aletler tespit edilmiştir. Yörede su kaynaklarının bolluğu, yeterli bitki örtüsü ve hayvan türlerinin çeşitliliği insan toplulukları için yaşanabilir bir bölge haline getirmiştir. Aktaş köyü Menteşe vadisi İndelik mağaraları bu dönemin bulgularını taşımaktadır. Bir mağarada kırmızı renkli iki tasvirde insan figürü izleri gözlemlenmektedir. Arapgir Aktaş köyü Dişterik sahasında yapılan yüzey araştırma neticesinde toprak üstünde bulunan çakmak taşı aletlerinin de Orta Taş devrine ait olduğu tespit edilmiştir. Arapgir'de bulunan tarihî eserler arasında bulunan bronz iğnelerde tanrı veya kral başları sanatsal olarak tasvir edilmiştir. Bronz iğneler eski Hitit Devleti devrine tarihlenmektedir. Arapgir'in kuruluşunda İlk çağlarına ait bilgi kaynakları yetersizdir. Roma kaynaklarında gösterilen Hispa veya İspa'nın Arapgir civarı olması muhtemeldir. Dascusa'nın (Daskuza) da bu çevrelerde ihtimali üzerinde durulmaktadır. Arapgir Roma-İran sınır beldesi yönüyle de sürekli çatışmaya sahne olmuştur. İranlılar (Sasani) ve Bizanslılar arasında sürekli el değiştirdiği Arapların Anadolu'ya gelmeleri ile bu kez Bizans, Arap hâkimiyeti görülmüştür. Arapgir ve köylerinde var olan tarihî yola ipek yolu veya Sultan Murat yolu şeklinde isimlendirme yapılmıştır. Hâlen kullanılmakta olan bazı yollara da "kaldırım" denilerek diğer yollardan ayrı isimlendirmeye gidilmiştir. Arapgir Esikli köyünün içinden geçen yola köylülerce Bağdat yolu olarak adlandırma yapılmıştır. Arapgir Çiğnir köyü Harbuzik mevkiinde 2 km'ye varan tarihî yola da ipek veya Sultan Murat yolu denilmektedir. Suceyin köyü Roma dönemi eserleri arasında yer alan Taş Köprü ve köprü geçişi ile Yaylacık köyüne doğru ipek yolu denilen kısmi görülen yollar ve Arapgir merkezde de birkaç kaldırım adıyla anılan yollar Arapgir'in tarihî yola sahip olduğuna işaret eder. Roma yolu olabilecek bu yolların Türk İslam döneminde de kullanıldığı ve diğer bağlantılarla geliştirilmiş olması muhtemeldir. 1021 tarihinden sonra Arapgir, Van'dan gelen Ermenilerin iskân amaçlı yerleşim alanı olmaktadır. Selçuklu beylerinden Emir Çubuk 1084'te civar bölgelerle birlikte Arapgir'i alarak Türk topraklarına katmıştır. Anadolu'ya yurt edinen Oğuz boyları Arapgir ve çevresine de yerleşmişlerdir: Eymür, Kınık, Bayat, Avşar, Döğer boylarının ağırlığı bulunmaktadır. Arapgir (Arabgir, Arabkir, Arapkir) ismi kayıtlarda ilk olarak 1237 yılında geçmiştir. Oğuz Türkmenlerin Çubukoğulları beyliğiyle beraber Arapgir'e yerleşmeleri beldenin ismi Arapgir'den dolayı Türkmenlerden bir kısmı bu adı alarak Arapgirli olarak bilinecektir. Bu bölgeye yerleşen Türkmenler ileriki, tarihlerde Akkoyunlu devletini bağlı Arapgirli oymağı adı altında anılacaktır. Arapgirli oymağı Safeviler'i (İran'da kurulmuş Türk devleti) oluşturan ikinci derecedeki oymaklar arasında zikredilir. "Arapgir" isminin anlamı muhtemel su ile ilgili bir kelimeyi çağrıştırmaktadır. Anadolu'da Selçuklulara bağlı Türkmen beylikleri kurulacak, Arapgir de Çubukoğulları, Artuklular, Danişmentli Beyliği'nin sınırlarına dâhil olacaktır. Bu bağlılık 1178'e kadar sürecektir. Bu tarihten itibaren Anadolu Selçuklu idaresi başlayacaktır. Bu dönemde Arapgir'in sosyal, iktisadi, ticari, kültürel yönden gelişme gösterdiği, Eskişehir'deki (Osmanpaşa Mahallesi) tarihî yapı ve kalıntılardan anlaşılmaktadır. 1243 Köseadağ Savaşı'yla Anadolu'da Moğol ve akabinde İlhanlı hâkimiyeti kurulacaktır. İlhanlı etkisinin 1335'lerde ortadan kalkmasıyla, Akkoyunlu göçer toplulukları Arapgir havalisinde güç unsuru olmuşlardır. Akkoyunlu hâkimiyetinin söz konusu olduğu 1400'lü yıllarda Mirliha Ahmet Bey'in bir vakfiyesinin varlığı Ahmet Bey'in Akkoyunlu hizmetinde yer aldığı ve O'nun sülalesinin de Arapgir'de "bey" sülalesi olarak karşımıza çıktığını sonraki yüz yıllarda da görmekteyiz. Arapgir Akkoyunlulara ait tarihî izler taşımaktadır. Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'e ait kanunlardan biri de "Defteri-Yasaha-i Liva-i Arabgir" kanunudur. Osmanlı idaresi başlayınca 1515'de Diyarbekir Beylerbeyliğine bağlı Arabgir, sancağı da yer almaktadır. Arabgir Sancağı 1568'de Sivas Vilayeti, 1846 da Harput Eyaleti, 1876'da Mamuretül-aziz vilayetinin kazası haline gelmiştir. Cumhuriyetle birlikte Malatya'nın ilçeleri arasına katılmıştır. (1928) Arapgir'in ilk Osmanlı sancak beyi İskender Bey Veled –i Yularkısdı, sonraki ise Elvend Bey görülmektedir. Yerleşimde mevcut su kaynakları, savunmaya uygunluğu geçiş yollarına sahip olması ve civarındaki arazilerin münbitliği rol oynamıştır. Arapgir şehri Göz Deresi ile Kozluk Çayı'nın arasındaki engebeli bir arazide kale etrafında kurulmuştur. Kalenin, savunmaya en çok ihtiyaç duyduğu zaman olarak Orta Çağ dönemidir. Kalenin Roma, İran, Araplar arasındaki çatışmada yer alması muhtemeldir. Türklerin Anadolu'da yer almalarıyla burada yaşamakta olan Bizans'a bağlı Ermenilerle Oğuz Türklerinin mücadelesine sahne olabileceği gibi sonra da Türk beylik ve devletlerinin de Arapgir'i elde etmek için yaptıkları savaşlarda kale rol oynayarak ehemmiyetini muhafaza edecektir. Osmanlı idaresiyle Arapgir 'deki Narin Kale'nin ehemmiyeti ortadan kalkmıştır. Öncesinde kullanılan kaleye artık lüzum kalmamıştır. Osmanlı'nın bu havalide rakibi olacak güç unsuru görülmemesi üzerine artık kale vasfını kaybedecektir. Arapgir'in ilk yerleşim alanı şu an Osman Paşa Mahallesi sınırları içerisindeki kuzeydeki yamaç ve dağlık çevredir. Zamanla artan yerleşim Göz Deresi vadisi ve derenin batı taraflarına doğru (Zohrab Mahallesi) genişlediğidir. Osmanlılar artık bu bölgelerin idaresini almalarıyla istikrar tesis edilmiş, getirilen güven ortamıyla insanlar su, toprak imkânlarını değerlendirmişlerdir. Bununla beraber yol güzergâhı, ticari kabiliyet ve nüfus gibi etmenler genişlemesinin nedenlerini teşkil etmiştir. Arapgir'in iklim ve arazi durumu yaylacılık şartlarını oluşturmasıyla Osmanlılar döneminde tarihî kayıtlarda aşiretlerin hareketi takip edebilmektedir. XVIII. yüzyıl başından itibaren şu an ki

Arapgir merkezine göçlerle yeni yerleşim alanı olarak burayı tercih etmişlerdir. Önceki yerleşim sahasına “Eskişehir” veya “Öteşehir” olarak isimlendirmişlerdir. Cumhuriyetle beraber demiryoluna uzak kalışı, şehirlerarası güzergâhının olmayışı, kapalı bir ilçeye doğru sürüklenmiş, Osmanlı Sancak dönemindeki vasfını yitirerek göç vererek azalan belde haline dönmüştür (Levent, 2011:1-35).

2. KEMERLİ TAŞ KÖPRÜLER

Köprü; su, çukur arazi veya yol gibi engelleri bulunan iki yakayı birbirine bağlamak için ahşap, kâgir veya maden kullanılarak inşa edilen yapılardır (Hasol, 1979:306). Bir dere, nehir veya bir su ya da iki tarafı yüksek bir vadinin üzerinde geçmek için değişik malzemelerle inşa edilen yol (Arseven, 1998: 1127). Anadolu coğrafyasında bundan yirmi asır öncesinde daimi köprülerin yapıldığı bilinmektedir. Anadolu'daki su kaynaklarının genişliği ve derinliği diğer ülkelerdekine göre azdır. Bu durum genellikle sade konstrüktif imkânlarla köprü inşa etmeyi kolaylaştırmıştır (Tanyeli, 2002:231). Romalıların hemen daima yuvarlak (beşik) kemer, İranlılar, Türkler ve Arapların ise sivri kemer tercih ettikleri görülür. Osmanlılar, daire merkezlerini açıklığın ortasına yakın bir noktada aldıkları için kemerlerin şekli genellikle yarım daire ile parabol arasındadır (Çeçen, 2002: 252). Tarihî eserlerinin önemli bir grubunu hala varlığıyla Arapgir'de temsil eden kemerli taş köprülerdir. İlçedeki köprüler; Kozluk, Söğütlü, Miran çayları ile Berenge, Göz, Cemal'in Deresi, Kaldırımın Deresi, Küçük Dere gibi su unsurlarını aşmak için inşa edilmiş mimari yapılardır. Köprüler Arapgir'in kervan yolu, tarihteki sancak merkezi vasfından dolayı gelişimine paralel, iktisadi, askeri, sosyal ve kültürel sahalarda fonksiyonu bulunan eserler olarak ulaşımında bugünde dahi hizmet etmektedirler. Arapgir'deki köprülerin yapılma sebebi sadece stratejik ya da askeri olmayıp, bunda dini inancın ve sosyal düşüncenin de (vakıf müessesesi) önemli payı vardır. Uzak yakın çevrelerden gelip geçene yardımcı olmak ve işlerini kolaylaştırmak, askeri birlik ve malzemeleri karşıya geçirmek, kervanlara ulaşımında kolaylık ve sürat sağlamak, ticareti canlı ve güvenli bir ortamda sürdürmek amacıyla da asırlar boyunca köprülerin yapılageldiklerine şahit olunmaktadır. Arapgir yerleşim bölgeleri arasındaki bağı kuran çok sayıda taş köprü yapılmıştır. Köprüler ile ulaşım sağlanarak, ticari ve kültürel ilişkiler kurulmuştur. Arapgir ilk çağdan itibaren kuzey güney ulaşımı bakımından önemli bir güzergâhı teşkil etmiştir. Özellikle Roma döneminde Malatya ile Gümüşhane Kelkit Satala'daki Roma Lejyonu arasındaki geçişte önemli bir merkezdir. Arapgir'in Divriği üzerinden Sivas ve Kemaliye üzerinden Erzincan ile bağlantısı kuzey kervan yolunu Elazığ ve Malatya'ya irtibatlandırmaktadır. İlk Çağ'dan başlayarak devam eden Arapgir'e iskân tarih boyunca sürmüş sancak merkezi statüsüyle beraber bu dönemlerde çok sayıda su yapıları ve köprüler inşa edilmiştir. Maalesef köprülerin ve yapıların çoğunluğu günümüze kadar ulaşmamıştır. Bazıları harabe durumuna gelmiş, bazılarının sadece arşiv belgelerinde ismi bulunmakla birlikte bir kısmı da eski işlevini halen sürdürmektedir. Göz Deresi üzerindeki köprülerde daha fazla tahribat bulunmasında sakinlerin ilçe merkezine gelmeleriyle bakımlarına önem verilmeyişi ve vasıtaların geçişi de yıkımı hızlandırmıştır. Arapgir'deki köprülerden ayakta kalanların en eskisi Roma dönemine ait olduğu var sayılan Taşköprü'dür. Türk eserinde de Meydan Köprüsü Erken Dönem Anadolu Türk Beylikleri mimarisi olarak düşünülür. Tarihî köprüler, Arapgir ve çevresinin ulaşım güzergâhlarının belirlenmesinde ve ulaşımında işlevsel sürekliliğin ortaya konulmasında önemli kalıntılardır. Aynı mevkide tarihî bir köprüyle yeni bir köprü birlikte görülmekte ve ulaşım bakımından fonksiyonel sürekliliğe işaret etmektedir. Tarhanık, Kozluk, Osman Paşa, Ulupınar, Bulancık köprülerinin hemen yanı başında yeni köprüleri örnek gösterilebilir. Buna karşılık yollara uzak bulunan veya bağlantısı kalmayan köprüler de vardır. Bunlar işlevsel özelliklerini eskiye nazaran yitirmiş görünür. Taş Köprü, Bacalı Kaldırımın deresi, Yukarı Ulupınar, Kale köprüsü gibi bunlar zamanla ulaşım güzergâhının değiştiğini ortaya koymaktadır. Tarihî köprüler, turizm, yerleşme, ekonomik faaliyetler, mimari, tarihî, edebiyat ve özellikle yerel kültürel değerler bakımından da büyük önem arz eden yapılar olarak dikkati çekmektedir. Tarihî köprüler birçok bilim dalının konusunu teşkil ettiği gibi, köprünün özelliklerinden bazı bilimsel çalışmaları destekler nitelikte önemli bilgiler de elde edilmektedir. Örneğin ulaşım coğrafyasının birçok konusunun işlenişinde ve özellikle eski ulaşım güzergâhlarının belirlenmesinde tarihî köprülerden yararlanılmaktadır. Başka bir örnekte, jeomorfoloji ve hidrografi konularıyla ilgili verilebilir. Nitekim tarihî bir köprünün inşa yerinde akarsu yatağının özellikleri; zamanla yatağın genişlemesi, derinleşmesi, yeniden şekillenmesi, akarsu siltasyonu ve taşkınlar konusunda önemli bilgilere ulaşılmasında yardımcı olmaktadır. Arapgir'de yaygın olarak Sultan Murad yolu, ipek yolu, katırcılar yolu, kaldırım, kömürcü yolu, Giresun, Trabzon yolu gibi köprülerin olduğu bölgelerdeki güzergâhlara isimler verilmiştir. Aynı şekilde yazılı ve sözlü yerel kültürel öğelerde bazı köprülerin önemli bir yeri vardır. Meydan Köprüsü'nün adı etrafının arazi yapısından kaynaklandığı muhtemeldir. Kale Köprüsü kale istikametine geçiş vermesinden dolayıdır. Kozluk Köprüsü ise hemen doğusunda yer alan Kozluk köyünden gelmektedir. Abdülmennan Köprüsü beldenin ileri gelenlerinden olması nedeniyle bu ad ile anılmaktadır. Debbağ Köprüsü yanındaki tabakhaneden bu adı almıştır. Şehir karşısındaki köprüye şehir anacı

köprüsü, Asiye'nin köprüsü gibi isimler de verilmektedir. Arapgir'deki tarihî köprüler üzerinde durulan konulardan en önemlisi kitabelerin tahrip edilmesiyle dönemlerinin net olarak belirlenememesidir. Yusuf Kâmil Paşa Köprüsü'nün tarih kısmı hariç kitabesi okunmayacak haldedir. Meydan Köprüsü'nün Ermenice ve Arap harfleriyle yazılmış kitabesi okunamamaktadır. Tarhanik Köprüsünün kitabesi de okunmayacak haldedir. Diğer köprülerin kitabeleri görülmemekte, varsa herhangi bir kaynak arşiv çalışmasını gerektirmektedir. Göz Deresi üzerinde on köprünün yaklaşık 2 km'lik bir mesafede yapılmış olması nüfus yoğunluğunun bu derenin kenarındaki varlığını göstermektedir. Arapgir'de yapılan köprüler sade görünümlüdür. Köprülerde dikkati çeken insan veya hayvan figürleri ile süslemeler yoktur. Köprülerde kemerin iç kısmında tamamen kesme taş yapının diğer kısımlarında kesme, kaba yonu, moloz taşlar kullanılmıştır (Levent,2012:1-3).

3. ARAPGİR'DEKİ TARİHİ TAŞ KÖPRÜLER

3.1. Taşköprü

Resim 1. Taşköprü, Mansab (Cumali Levent, Arapgir, 2021).

Resim 2. Taşköprü, Memba (Cumali Levent, Arapgir, 2021).

Arapgir, merkeze 24 km uzaklıkta Suceyin köyü Taşköprü yerleşim alanındadır. Tarihî köprü güneyden; Arguvan, Hekimhan istikametine kuzeyden; Divriği, Kemaliye ile bağlantılıdır. Kitabesi mevcut olmayan köprü hakkında yazılı bir bilgiye henüz ulaşılmadı. Köprü civarında kaya mezarları ve kalıntıların mevcudiyeti Roma dönemini işaret etmektedir. Köprünün yapısı, kurulduğu alan ve kullanılan malzemeye dikkat edilince Roma döneminin tek kemerli köprülerini çağrıştıracak emareler bulunur. Roma köprülerinin Anadolu'daki örnekleri yalın strüktürlerdir. Tek veya sıra kemerli ve kemer biçimleri yarım dairesel uygulamalar tarzındadır. Roma Döneminden beri dar geçit türü vadi oluşumlarında tek kemerli köprü örnekleri görülür (Tanyeli, :232). Uşak Banaz Çayı üzerindeki Cılandıras köprüsü (Çulpan,2002: 240). Roma'nın Anadolu'daki tek kemerli köprüsünün zemin ve tekniği örnek olarak gösterilebilir. Antalya Köprüçay üzerindeki kanyonda yer alan tek kemerli Oluk Köprü yaklaşık II. yüzyıl Roma devrinde yapılmış bir köprüdür. Vadide köprü ayakları iki taraftan kayalıklar üzerine oturtulmuştur. Antalya Kocaderesi üzerindeki Büğrüm köprüsü de Roma dönemi köprüleridir (Karaca, 2012:432 -433). Bu köprülerin kurulum sahası, malzeme ve tekniği Taşköprü'yü anımsatmaktadır. Kitabesine göre VI. Yüzyılın ilk yarısına ait olan Ağın Karamağara köprüsü Bizans dönemine aittir (İlter,1993: 485). Kozluk Çayı üzerindeki bu tarihî köprü 1975'te baraj nedeniyle taşları sökülerek Elâzığ müzesine taşınmıştır. Kozluk (Anku) Çayı üzerinde hâlihazırda Taşköprü, Meydan Köprüsü, Kozluk Köprüsü bulunmakta tahrip olanlar hakkında yazılı bilgiler bulunmamakla birlikte anlatılarda kemerli köprülerin varlığı söylenmektedir. Taşköprü'nün bulunduğu Kozluk Çayı'nın konumu itibarıyla tarihî dönemlerde geçişlere köprüler vasıtasıyla imkân tanıdığı muhakkaktır. Arapgir ve çevresinde Roma uygarlığını işaret edecek eserler vardır. Kuyulan'daki Roma yolu ve yanındaki Khamosorion mezarlar, Esikli Köyü, Harbuzik yerleşim alanındaki yollarda Roma yolları arasında gösterilebilir. Osmanpaşa Mahallesi'ndeki Grekçe yazıtlı kaya mezarı, hemen hemen Arapgir'in köylerindeki Tümülüs ve kaya oda mezarlarıyla civarın Roma ve ardılı Bizans egemenliğini belirtmektedir. Taşköprü'nün muhtemel Roma eseri olarak görmek gerekir. Yüzyıl olarak bir tarih vermek şu an erken görülmektedir. Osmanlı döneminde Arapgir Sancağına bağlı Ağın'daki Karamağara Köprüsünün VI yüzyılın ilk yarısı gösterilmekle beraber burada Roma veya Bizans eserinin belgelendirilmiş olması bakımından önemlidir. Taşköprü'nün bulunduğu mahal bilinen bir güzergâh olmamasından ötürü araştırmacıların dikkatini çekmemiş nadide tarihî eserin incelenmesini geciktirmiştir. Taşköprü, Anku (Kozluk) Çayı'nın memba (kaynak) alanına yakın beşik kemerli köprüdür. Kuzey- güney doğrultusundaki köprü kuzeyden Karakaya'ya güneyden meşe ağaçlarıyla kaplı Taşköprü yerleşim sahasıyla irtibatlıdır. Günümüzde insan ve hayvan sürülerin geçişini sağlamaktadır. Her geçen gün tahrip olan köprünün özellikle kuzeyindeki kemer taşları dökülerek 112 cm'ye kadar genişliği düşmüştür. Tahribat döşeme, tempan duvar ve kemer taşlarında yoğunluktadır. Köprünün kemeri kuzeyden Karakaya kayalığına güneyden ise Taşköprü yerleşim alanının kayalığına oturtulmuştur. Çayın dar ve derin bir sahasında inşa edilmiş, bu yönüyle yüksek kemerli bir görünüm sergiler. Taşköprü'nün döşeme uzunluğu 26 metre, genişliği 5 metre, kemer yüksekliği 12,5 metre, kemer açıklığı ise 14 metredir. Ana kayaya oturtulan kemer ayakları ile su seviyesi arasındaki 5 metrelik kaya, duvar işlevini görmektedir. Kemerde ve güney kemer mansabında yaklaşık 10 metrelik zemine göre değişen yüksekliğe haiz tempan duvarı; Horasan harçlı, kesme taş duvar örgüsüne sahiptir. Döşemede kaba yonu ve moloz taş kullanılmıştır. Anku Çayı'nın doğal güzelliğine sahip kurulumuyla Taşköprü, batısında Kutanlı Peribacalarının ahengiyle alana farklı değerler katmaktadır. Bu tarihî eserin restorasyon ile kazanılması elzemdir. Zamanla tahribatı belirgin gözükken eserin muhafazası yoluna gidilerek bölgeye renk katmasına çalışılmalıdır.

Arapgir Köprüleri, Cumali Levent'in 2012 Yılında Arapgir Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi İlanı İçin Hazırlanan Proje Çalışmasında ve Korkmaz Şen'in Arapgir İlçesinin Tarihçesi ve Kültür Varlıkları Adlı Eserinde de yer almıştır.

3.2. Meydan Köprüsü

Resim 3. Mansap, Ermeni ve Arap Alfabeli Kitabe, Kitabe Alanı (Cumali Levent, Arapgir, 2012).

Resim 4. Meydan Köprüsü, Memba (Cumali Levent, Arapgir, 2014).

Resim 5. Meydan Köprüsü, Memba Restore Öncesi (Cumali Levent, Arapgir, 1999).

Resim 6. Meydan Köprüsü, Mansap (Cumali Levent, Arapgir, 2017).

Yöre insanları tarafından verilen “Meydan Köprüsü” ismi arızalı arazi yapısının köprü alanından bulunmayışından ötürü var olan genişliğe atfedilmiştir. İlçe merkezine 8,5 km mesafede Kozluk Çayı üzerinde inşa edilmiştir. Köprü'nün döşeme uzunluğu 65 metre genişliği ise 4,46 metredir. Çevresi sosyal faaliyetlerin yapıldığı mesire sahasıdır. Kuzey-güney doğrultusunda planlanmıştır. İki sivri kemerli göze sahip yapının kuzey kemer açıklığı 9,90 metre, kemer yüksekliği 5,80 metredir. Güney kemer açıklığı 13,80 metre, kemer yüksekliği 6,20 metredir. Düzgün kesme taş ile kemer, tempan duvarda kesme taş, moloz taş işçiliği yapılmıştır. Kemer silmesi mevcuttur. Restore öncesinde değişik onarım izleri mevcuttur. Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından 2011 yılında restore edilmiştir. Restorasyonda köprü büyük ölçüde yenilenmiştir. Tempan duvarda tamamen kesme taş kullanılmış, saçak, mazgal, çörtlen ve korkuluk ilave edilmiştir. Köprü'nün kuzey-güney kemer ayakları ana kaya üzerine oturtulmuştur. Kemerlerin diğer ayakları zemin üzerinde duvar örgüsüne bindirilmiştir. Memba tarafından kuzey kemer ayağından 2,50 metre batıya doğru duvar ile çıkılarak güney kemer ayağına bağlantı yapılmıştır. Bu dışarıya doğru çıkış kemerlerin hizasını bir tutmamaktadır. Güney kemeri kuzey kemerine göre dışarıya çıkış yapmaktadır. Bu özellik köprüye taşkın dönemlerinde suyun şiddetini azaltacak işlev kazandırmaktadır. Köprü araç ve yaya trafiğine açıktır. Kuzey istikametinde döşeme üzerinde gidildiğinde kuzey kemerin sonunda hafif batıya yönelerek tekrar güneye doğru bir geçiş yapısı bulunmaktadır. Köprü'nün okunmayacak derecede kitabesi mevcuttur. Mansap yönünde kuzey kemer duvarında kitabe mevcuttur. Ermeni ve Arap harfleri ile yazılmış kitabe okunmayacak hâldedir. Başka bir kitabesinin var olduğu ancak nerede bulunduğu bilinmemektedir. Malatya'nın içesi Hekimhan'daki kervansaray yörede Taşhan ismiyle de anılır. Arapça-Ermenice-Süryanice şeklinde üç farklı dille yazılmış kitabesi mevcuttur. Taşhan'ın inşası 1218 yılında başlanıp Alâeddin Keykubad döneminde (1220-1237) bitirilmiştir (Ertuğrul, 1988: 159). Gaziantep'te 1259 tarihli Debbaghane Köprüsü'nün Gaziantep müzesinde bulunan kitabesinin sağında Arapça, solunda Ermenice iki farklı dilde yazıt bulunmaktadır (Çulpan, 2002: 65). Meydan Köprüsü'nün tarihini tespit için Taşhan ve Debbaghane Köprüsü'nden hareketle analoji ile muhtemel çıkarım yapılabilir. Bu iki eserin 13. yüzyıla ait olması ve farklı alfabeyle yazılması yüzyılın şartları içerisinde değerlendirilir. Etnik farklılıkların bir arada yaşaması, ihtiyaçlar karşısında ortak sonuçlara gidilmektedir. Arapgir'in nüfusunda Ermeni toplumunun varlığı eserin kitabesinde alfabeleri ile belirtilmektedir. Bu varsayım ile köprü'nün 13.yüzyıl eseri olma ihtimali değerlendirilir. Ermeni toplulukların Arapgir ve civarlarına gelişleri 1020'li yıllar, Türk egemenliğinin Arapgir'deki başlangıcı 1084 yılı olması nedeniyle bu tarihten sonra bölgenin gelişimine paralel yapıların varlığında artış beklenir. Eser Arapgir ilçe sınırları dâhilindeki Tarhanik, Kale köprüsüyle de benzerlik göstermektedir.

3.3. Tarhanik Köprüsü

Resim 7. Tarhanik Köprüsü, Restore Öncesi Mansap (Cumali Levent, Arapgir 2011).

Resim 8. Tarhanik Köprüsü, Mansap (Cumali Levent, Arapgir 2021).

Arapgir- Kemaliye karayolunun on üçüncü kilometresindeki araç geçişini sağlayan mevcut karayolu köprüsünün yüz metre kuzeyine denk düşmektedir. Malatya ili sınırlarında yer alan Tarhanik Köprüsü aynı zamanda Erzincan sınırının başlangıcını da tespit eder. Köprü'nün yaklaşık sekiz yüz metre kuzeyinde, Erzincan Kemaliye İlçesi Efeler (Tarhanik) köyü yerleşkesi mevcuttur. Köprü ismini bu köyden almaktadır. Çit (Miran) çayı üzerinde inşa edilmiştir. Köprü'nün kurulum alanının batı tarafı kayalık engebeli bir arazi, kuzey ise ağaçlı düz zemine haizdir. Doğusunda meyve ağaçları bulunur Çay suyu memba istikametinde

gözlere gelmeden oluşturulan bentle iki göze dağıtılmıştır. 2015 yılında restore edilen köprü yaya geçişine uygun araç geçişine imkân tanımamaktadır. Köprü'nün kitabesi mansap iki kemer duvarı arasında mevcut fakat okunamayacak kadar tahrip olmuştur. Birkaç harf dışında belirgin tarafı yoktur. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda inşa edilmiş, iki beşik kemerli köprüdür. Döşeme uzunluğu otuz beş metre eni dört metredir. Yenilemeyle birlikte yüksekliği 50cm genişliği 25 cm olan korkuluk ilave edilmiştir. Diğer bir ilave de döşeme başlangıç ve bitimine mazgal ve çörten ile suyun boşaltımına gidilmiştir. Köprü'nün iki kemer ayağının arasında yüksekliği 160 cm genişliği 180 cm olan üçgen selyaran ile suyun köprüde oluşturacağı hasar azaltılmıştır. Zemin üzerinde bulunan kuzeydoğu kemerin açıklığı 7 m, yüksekliği 3,5 metre olmasına rağmen gözdeki taş ve kum dolgusu nedeniyle şu an 2, 90 metreye düşmüştür. Güneybatı kemerinin ayakları kaya zeminin eteğine oturtulmuştur. Kemerin açıklığı 8.40 metre yüksekliği 4 metreden dolgu sebebiyle 3,10 metreye gerilemiştir. Mansap kuzeydoğu kemer açıklığının nihayetinden bir önceki kemer taşında “sene 1299 Hicri(1881-1882) tarih yazmaktadır. Kemerlerde silme görülmektedir. Düzgün kesme taş ile kemer ve tempan duvarı inşa edilen köprü'nün değişik onarımlara ait izler mevcuttur. Bunlardan biri de 1881 yılına ait taşa yazılı olan tarihe bakarak ileri sürebiliriz.1890 yılında Çit köyünün kemer köprüsünün tamiri hakkında arşiv kaydı mevcuttur(Arşiv,1). Restorasyonda mansap ve memba kemer taşları hariç tempan duvarının tamamına yakını yeni taşlar ile restore edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin sancak merkezi Arapgir'e bağlı Kemaliye ve İliç beldelerine geçişin yanı sıra Arapgir'i kuzeye bağlayan (Erzincan, Gümüşhane, Giresun) tarihî yol güzergâhı üzerindeki köprü olma vasfını da taşımaktadır. Köprü'nün kitabesi okunamaması nedeniyle Karayolları Genel Müdürlüğü'nün restore ile verdiği 13. yüzyıl tarihi görülmektedir. Eserin Meydan Köprüsü ile aynı dönemde inşası 13.yüzyıl olarak değerlendirilmektedir.

3.4.Kale Köprüsü

Resim 9. Kale Köprüsü, Mansap Restore Öncesi (Cumali Levent, Arapgir, 2011).

Resim 10. Kale Köprüsü, Memba (Cumali Levent, Arapgir 2021).

Arapgir Osmanpaşa Mahallesinden Meydan Köprüsüne gelmeden 100 metre öncesinde yolun bitişiğinde bulunur. Çınar ağaçları ve Göz deresinin beraberliğinin yanı sıra etrafındaki ıssızlık ile tarihin farklı bir kesitini çağrıştırmaktadır. Köprü yaya geçidine uygun ancak şu an sadece bir bahçeye yol vermektedir. Eski kesif geçişleri yoktur. Göz deresi üzerinde inşa edilmiştir. Kale köprüsü olarak tesmiye edilmesinde sancak merkezi Arapgir'in yerleşkesinin Narin Kale etrafında oluşmasından ötürü merkezden çıkışta ilk gelen köprü hasebiyle bu isimlendirme yapılmıştır. Bu köprü vasıtasıyla Meydan Köprüsüne buradan da Kemaliye (Erzincan) kuzey yoluna bağlantı gerçekleştirilir. Doğu-batı doğrultusunda, döşeme uzunluğu 15 metre, eni 2,75 metredir. Sivri kemerli yapının kemer açıklığı 8 metre, kemer yüksekliği ise 5 metredir. Doğu kemer temeli kaya zeminine, batı kemerin temeli duvar üzerine oturtulmuştur. Kemer kesme taştan yapılmış kemer silmesi de mevcuttur. Restorasyon öncesinde silme üzerindeki yatay silme saçak görevini üstlenmiştir. Tempan duvar kaba yonu, moloz taş karışımı görülmektedir. 2015 yılında Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Karayollarının kitabesine göre 19 yüzyıla tarihlenmektedir. Köprü'nün kitabesinin var olduğunu ancak kitabe taliplilerin neticesinde kitabesi bulunamamıştır. Restore ile 50 cm korkuluk ve doğu- batı istikametlerinde duvarla köprü'nün güçlendirilmesine gidilmiştir. Duvar ve döşemelerde kaba yonu taş kullanılmıştır. Köprü'nün inşa tarihi muhtemel Meydan Köprüsü ile aynı döneme (13. yy) denk düşmesi gerekmektedir. Teknik ve malzeme cihetinin yanı sıra Narin Kale civarından Kemaliye'nin de yer aldığı yerleşimlere gitmek için Göz deresinden Meydan Köprüsüne bağlantı icap eder. Göz deresinden, Kozluk Çay'ından geçmek kemerli köprü veya ahşap malzemeyle karşıya geçişi sağlayacak köprüye ihtiyaç duymaktadır. Bahar aylarında debinin artacağından dolayı geçişin sürekliliği açısından buralarda köprülerin olması gerekmektedir. Meydan Köprüsü'nden ayrı değerlendirmek coğrafi yönden doğru olmaz kanaatindeyiz.

3.5. Kozluk Köprüsü

Köprü'nün 200 metre güneyindeki Kozluk köyünden dolayı köprü bu ada ile anılmaktadır. Kozluk köyü şu an terkedilmiş harabe şeklindedir. Anlatılanlardan köyün suyundan ötürü yaşayanların karınlarının şişerek vefat ettikleri tarzındadır. Terkedilme sebebi bu gösterilmektedir. Köprü, yeni köprü ile birlikte Kemaliye-Erzincan bağlantısını sağlayan yol üzerindedir. Kozluk çayı akış yönünde tarihî üçüncü ve son köprüdür. İlçe merkezine 5,5 km mesafede piknik alanı içerisinde yer almaktadır. Kuzeydoğu-güneybatı yönünde 90 metre uzunluğunda 6 metre enindedir. Köprü'nün mevcut kemeri beşik kemer yapısında, yüksekliği 4,90 metre, açıklığı ise 7,20 metredir. 1950 yılında taşkın sebebiyle iki kemerin tahribi neticesinde tek göz ayakta kalmıştır. Mevcut kemer üzerine aynı yıllarda çelik köprü inşasıyla yol bağlantısı tekrar açılmıştır. Sağlam kalan kemer ve tempan duvar düzgün kesme taş işçiliğine sahiptir. Güneydoğudaki kemer zemin üzerindeki duvar üzerinde, güneybatıdaki kemer ana kaya üzerine oturtulmuştur. Büyük sayılabilecek bu kaya kütlesi taşkınla kemerin korunmasında rol oynadığı muhakkaktır. Diğer iki kemerin yıkılması karşısında bu kemerin ayakta kalması kaya kütlelerinin taşkınla suyun şiddetini azaltarak sel yaran işlevini görmüş olmasıyla alakalıdır. İkinci kemerin temel izleri

döşeme başlangıcının 34 metre ilerisinde ana kaya üzerinde mevcut kalıntılardan belli olmaktadır. Köprü'nün son kemeri döşemeden 70 metre ileride tamamlandığı mevcut kalıntılardan çıkarılmaktadır (Levent, 2012: 20) Kemerde silmesi bulunmayan yapının saçığı mevcuttur. Kemerin tamirat izleri görülmektedir. Etraftaki çalılık ve ağaçlar sebebiyle kemer gözükmemektedir. Köprüyü Karayolları Genel Müdürlüğü 2015 yılında restore etmiştir. Restorasyonla birlikte döşeme başlangıç ve bitimine mazgal ve çörtenin yanı sıra korkulukta ilave edilmiştir. Restorede Karayollarının kitabesinde 13. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Köprü'nün kitabesi olmaması nedeniyle dönemi hakkında net bilgiye ulaşmak mümkün olmamaktadır. Köprü'nün malzeme ve tekniği 13.yüzyıl eseri olan Meydan Köprü'süne benzememektedir. Arapgir sancak merkezi günümüz Osmanpaşa Mahallesinden 18. yüzyıl başları veya daha öncesinden günümüz ilçe merkezine göçer olmuştur. Göçerle birlikte eski merkez "Eskişehir" olarak isimlendirilmiş ve günümüz ilçe merkezi Arapgir Osmanlı döneminin şehri özelliğini kazanmıştı. Bu yeni merkezle birlikte Erzincan- Kemaliye (Eğin) yolunun günümüz güzergâhında olması muhtemeldir. Bu nedenle yeni yol için köprü ihtiyacı hâsıl olmuş düşüncesiyle yapının Osmanlı döneminde inşa edildiği varsayılır. 1701 yılında arşiv kayıtlarında Arapgir ırmağı üzerinde yapılmış olan köprü'nün mutemetliğinin verilmesi hususundaki belgede bulunmaktadır. Muhtemel bu köprü Kozluk Köprü'südür (Arşiv,2). İngiliz gezgin Frederick, Gustavus Burnaby 1876 yılındaki seyahatinde Arapgir'e uğrar. Gezgin Arapgir'den ayrılıp Kemaliye'e doğru hareketinde 50 metre genişliğinde hızlı akışlı bir nehirde oldukça sağlam bir köprüden geçerek Şepik (Yaylacık) köyüne ulaştığını belirtmektedir (Burnaby,1988: 167). Kozluk Köprü'sünün 1876 yılında sağlam olduğu vurgusu yapım yılının 13.yüzyıldan ziyade sonraki yüzyıl olabilirlik fikrini kuvvetlendirmektedir. Köprü'nün 17. yüzyıl sonu eseri olduğu farz edilir.

Resim 11. Kozluk Köprü'sü, Memba (Cumali Levent, Arapgir, 2021).

Resim 12. Kozluk Köprüsü, Memba Restore Öncesi (Cumali Levent, Arapgir.2012).

Resim 13. Kozluk Köprüsü, Döşeme (Cumali Levent, Arapgir2021).

3.6. Abdülmennan Köprüsü

Osmanpaşa Mahallesi sınırlarında yer almaktadır. Cafer Paşa Cami'sinin 50 metre güneydoğusunda ağaçlık bir saha içerisinde yer almaktadır. Patika bir yol ile köprüye ulaşılır. Yaya geçişine uygundur. Göz deresi üzerine kuzey-güney doğrultuda inşa edilmiştir. Döşeme uzunluğu 21 metre, eni ise 2,80 metredir. Döşemenin bazı kısımları yıkılmalar sonucu daralmaktadır. Sivri kemerli yapının kemer açıklığı 6,50 metre, kemer yüksekliği 6 metredir. Kemerde kesme taş kullanılmış, kemer silmesi bulunmaktadır. Saçak kısmında var olan taşların çok az bir kısmı kalmıştır. Tempan duvar moloz taş ile inşa edilmiştir. Köprünün kuzey kemer temeli kaya üzerinde, güney kemeri duvar örgüsü üzerine bindirilmiştir. Mansap kemerinde büyük oranda dökülme görülür. Memba yönünde göze yakın dere içerisinde farklı boyutlardaki kaya parçaları bulunmaktadır. Bu kayalar selin oluşturacağı tahribatı engelleyecek sel yaran görevini üstlenmektedirler. Köprünün alanı çınar ağaçlarının verdiği manzara açısından dikkat çekicidir. Köprünün tamiratının olmaması mahalle sakinlerinin olmayışı kullanıma ihtiyaç hissettirmemiş bundan dolayı bakım yapılmamıştır. Restore edilebilecek köprüler arasında olmalıdır. Kitabesi bulunmayan köprü Cafer Paşa Camisinden dolayı Cafer Paşa Köprüsü ismiyle veya Abdülmennan isminden dolayı Mennandönü şekliyle de bilinmektedir. Vakıf kayıtlarında geçen Gümrük Emmini Osman Ağa bin el Haç Ömer Ağa bin Mennan kaydı Osman Paşa'nın dedesini Mennan olarak belirtmiştir (Kıbrıs Türk Vakıfları,2000:226). İstanbul Gümrük Emmini ve Kıbrıs eski muhassılı Osman Ağa ibn-i Hacı Ömer ibn-i Abdülmennan kaydı da bulunmaktadır (Serin,2017:407). Gümrükçü Osman Paşa'nın dedesi Abdülmennan'ın bu köprüyü yaptırmaya ihtimalinden dolayı Mennandönü (Mennan'a ait, oraya giden yol) köprüsü orada yaşayanlar tarafından isimlendirilmektedir.18. yüzyıl eseri olarak değerlendirilebilir.

Resim14. Abdülmennan Köprüsü, Memba (Cumali Levent, Arapgir. 2021).

3.7. Eskişehir Karşı Köprüsü

Oşmanpaşa Mahallesi Göz deresi üzerine inşa edilmişse de taşkın sonucu köprü dere üzerinde mevcut konumundan bulunmamaktadır. Mahalle sakinleri köprünün taşkın neticesi bu şekle geldiğini rivayetten anlatmaktadır. Muhtemel kemerlerden biri tahrip olmuştur. Ayakta kalan kemerin 3 metre doğusunda Göz deresi akmaktadır. Köprü yer itibarıyla Abdülmennan köprüsünün 350 metre kuzeydoğusundadır. Köprü mevcut konumuyla kuzeybatı-güneydoğu doğrultusundadır. Yaya geçişi olmayan beşik kemerli, kemerinin bir kısmı toprak altında kalmış yapıdır. Kemer açıklığı 5,30 metre, mevcut kemer yüksekliği 1,70 metre görülmekteyse de bir metre civarında toprak altında kalan kısmı görülmektedir. Döşeme uzunluğu 8 metre, eni 2,20 metredir. Güneydoğu kısmında döşeme kısmı bulunmamakta dere yer almaktadır. Derenin geçişini küçük bir ahşap köprü üstlenmiştir. Düzgün iri kesme taş kemerde gözükmektedir. Duvarlarda moloz taş ve harç kısmı kalıntılarda bulunur. Kemer silmesi mevcut yapının memba kemeri tahrip durumdadır. Kemer karın kısmında tamirat izleri yer alır. Kitabesi olmayan yapının ismi sakinleri tarafından Eskişehir'in (Osmanpaşa Mahallesi) karşısında bulunmasıyla "şehir anacı" mahalli isimlendirme yapılmıştır. Köprünün bir diğer ismi de arazi

sahiplerinden birinin soyadıyla da bilinir. Kemer yapısında hareketle küçük yapılı köprü tarzındadır. Köprü'nün inşa alanı düz zemine sahip olması taşkınla etkilenmesini kolaylaştırmıştır. Muhtemel taşkınla birlikte Göz deresinin yatağı değişmiştir. 18. yüzyıl yapısı olarak değerlendirilebilir. Etrafındaki çalılıklarla kemer asıl işlevinden farklı bir görünüme sahiptir.

Resim 15. Eskişehir Karşı Köprüsü, Mansap (Cumali Levent, Arapgir, 2021).

3.8. Pacalı-Bacalı Köprüsü

Cihanbeyli aşiretinden Baceganlu cemaati 18.yüzyılın başlarında Arapgir havalisinde bulunmaktadır (Halaçoğlu,1997:113). Baceganlu aşireti mensuplarına istinaden köy Pacalı-Bacalı ismini almıştır. Tarihî köprüde köye 850 metre mesafede bulunmasıyla Pacalı-Bacalı köprüsü olarak isimlendirilmiştir. Köprü Arapgir merkeze 46 km uzaklıkta Söğütlü Deresi üzerinde yer almaktadır. Köprü'nün kitabesi bulunmamaktadır. Yöre halkı bir hanımın köprüyü yaptırdığını atalarından duyduklarını belirtmektedirler. 1730 yılındaki arşiv kaydında Keban'daki maden için kullanılacak kömürün Arapgir'de tedariki hususundaki kayıt köprü'nün tarihlendirilmesinde dikkate alınabilir. (Arşiv, 3). Köprü'nün yapılma gerekçesi Keban madenine lazım gelen kömürün Arapgir civarındaki köylerdeki orman ağaçlarından karşılanması kaynaklı olmasıdır. Köprü'nün güzergâhı Arguvan ile Keban arasındaki geçişi sağlamaktı. Günümüzde köprü'nün doğu-batıya doğru devam eden yoluna “kömür yolu-kömür caddesi” isimlendirmesi yapılmış olması Keban ilintili olarak değerlendirilmektedir. Muhtemel köprü 1730 tarihinden sonra ihtiyaca binaen yapılmış olmaktadır. Köprü'nün yaya ve araç geçişine uygunluğu nedeniyle tarihî yol köylüler tarafından kullanılmaktadır. Döşeme uzunluğu 32 metre olan köprü'nün eksenî doğu-batı yönündedir. Döşeme genişliği 4,60 metre, kemer açıklığı 11,80 metre, yüksekliği ise 4,80 metredir. Batı kısmındaki kemer temeli kaya kütesine, diğeri ise duvar örgüsüne oturtulmuştur. Dairesel kemer yapısındaki eserin kemerinde kesme taş duvar dolgusunda kesme taş ve moloz taş birlikte kullanılmıştır. Kemer silmesi ve saçak kısmı görülmemektedir. Kemer ve duvarlarda onarımlar mevcuttur. Köprü'nün taşları hemen yakındaki kayalık kesimde karşılandığı izlerden belli olmaktadır. Etrafıyla beraber doğal güzelliğe sahip olan köprü'nün korunması ve dökülmelerin önlenmesi gerekmektedir.

Resim 16. Pacalı-Bacalı köprüsü, Mansap, Cumali Levent, Arapgir, 2012)

3.9. Derbeder Köprüsü

Resim 17. Derbeder Köprüsü, Mansap (Cumali Levent, Arapgir, 2021).

İlçe merkezine 800 metre mesafede, Berenge deresi üzerindedir. “Derbeder” ismi Osmanlı döneminde Arapgir’in bir mahallesi aynı zamanda mahalleye ismini veren ileri gelen bir aileye aittir. Kitabesi olmamasına rağmen köprü bu aile tarafından 19 yüz yılı başlarında yapıldığı düşünülmektedir. Arapgir’de bulunan Avrupa tüccarı Derbederoğlu Mardiros’a kolaylık sağlanması husussunda 1855 yılına ait kayıt görülmektedir (Arşiv,4).Başka bir kayıta ticari bir meselede dolayı Derbeder Mardirosoğlu Serkez hakkında 1862 tarihli belge bulunmaktadır (Arşiv,5). Bu aile hakkında yakın zamanlara kadar Arapgir’de ekonomik güçleri söz konusu bazı bilgiler bulunmaktaydı. Kuzey-güney doğrultusundaki yapının döşeme uzunluğu 23 metre eni ise 3,13 metredir. Sivri kemerli köprünün kemer yüksekliği 6,50 metre, kemer açıklığı 6,60metredir. Kemer temeli

2,10 metrelik kaba yonu ve moloz taş üzerine oturtulmuştur. Duvar örgüsünde kullanılan taşların farklılık arz etmesi görmüş olduğu tamirat ile bağlantılı olsa gerekir. Kemer düzgün kesme taş, tempan duvar ise moloz taş işçiliğine sahiptir. Kemer silmesi bulunan yapının kaba yonulu taş ile saçak silmesi mevcuttur. Memba güney tempan duvarı betonarme tamirat izleri bulunur. Yaya geçişine uygun köprü şuan kullanılmaktadır. Restore edilmesi gereken köprünün konumu itibarıyla manzaralı özelliğiyle dikkat çekicidir.

3.10.Vavilik Köprüsü

Resim 18. Vavilik Köprüsü, Restore Öncesi Mansap (Cumali Levent, Arapgir, 2011)

Arapgir Yaylacık köyü çıkışında Kemaliye istikametine doğru iki kilometre mesafede mevcut karayolunun solunda yer almaktadır. İlçe merkezine dokuz kilometre uzaklıktadır. Köprünün iki yüz metre kuzeyinde Erzincan karayolu geçmektedir. Yaya ve araç trafiğine açıktır. Kozluk çayına dökülen Vavilik deresi üzerinde inşa olunmuştur. Doğu-batı doğrultusunda döşeme uzunluğu kırk beş metre, eni 6,02 metredir. Kemer temeli zeminde yapılan duvar üzerine oturtulmuştur. Beşik kemerli köprünün kemer yüksekliği 4,50 metre, açıklığı ise 9,50 metredir. Kemerleri düzgün kesme taş işçiliğine sahiptir. Kemer taşları bir sıra atlamalı 5 cm dışarıya çıkıntı oluşturmaktadır. Tempan duvar moloz taş örgüsüne sahip iken 2015 yılında Karayolları Genel Müdürlüğü'nün restorasyonunda tempan duvar kesme taş olarak yenilenmiştir. Yenilemede saçak, korkuluk, döşeme başlangıç ve bitimine mazgal ve çörtlen de yapılmıştır. Kemer karnında temele yakın taşlarda değişik çizim küçük ölçüde “haç” sembolleri görülmektedir. Kitabesi olmayan yapı 19. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilebilir. Arşiv kayıtlarında 1888 yılında Mamûratülaziz'den Erzincan'a kadar olan askeri şose yolun açılışı kaydı bulunmaktadır (Arşiv,6). Başka bir belgede ise 1890 yılında Mamûratülaziz vilayeti merkezinden başlayarak Arapgir ve Eğin (Kemaliye) hududuna kadar yolların düzenlendiği ve oradan Erzincan'a değin yolların inşası hakkında kayıt bulunmaktadır (Arşiv,7). 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Elâzığ'dan Erzincan'a doğru yol çalışmalarının olduğu ve Arapgir- Kemaliye arasındaki yol güzergâhında bazı köprülerin bu esnada yapıldığı varsayılır.

Resim 19. Vavilik Köprüsü, Memba (Cumali Levent, Arapgir, 2021).

3.11.Yusuf Kâmil Paşa Köprüsü

Resim 20. Yusuf Kâmil Paşa Köprüsü. Mansap (Cumali Levent, Arapgir 2021).

Yusuf Kâmil Paşa 1850 de Meclis-i Vâlâyı Ahkâmı Adliye ve Maarifi Umumiye üyeliğine ve akabinde vezir rütbesine ulaştı. 1852’de Ticaret Bakanı oldu.1854’te Meclis-i Vâlâyı Ahkâmı Adliye Başkanı oldu.1863 yılında sadrazamlık makamına getirildi (İnal,1965: 203,204, 217). Osmanpaşa Mahallesi sınırlarında yer alan köprü, Cafer Paşa camisine giden yolun camiye 80 metre kala yolun solunda (batısında) çalılıkla kaplı patika yolun 50 metre ilerisindedir. Köprünün100 metre doğusunda Cafer Paşa Camisi bulunmaktadır. Köprünün kurulum alanı ağaçlarla kaplı olması nedeniyle görülmesi biraz güçtür. Çevresi meyve ağaçları, bostan ve diğer ağaçlarla kaplıdır. İki patika yolla köprüden mahalleye bağlantı sağlanmaktaydı. Günümüzde yaya geçişine uygun olmasına rağmen kullanılmaması nedeniyle yollar çalılıklarla daralmıştır. Yusuf Kâmil Paşa tarafından yaptırılan köprü Cemal’in Deresi olarak adlandırılan dere üzerinde inşa edilmiştir. Kitabede Mehmet Beyoğlu Meclis-i Vâlâyı Ahkâmı Adliye başkanı, vezir saygıdeğer, övülmüş Yusuf Kâmil Paşa efendimiz hicri 1275

(1858-1859) yılında eseri yaptı. Köprü kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda döşeme uzunluğu 7 metre, eni 2,70 metredir. Köprünün kemeri zemin üzerine örülmüş duvara oturtulmuştur. Kemer yüksekliği 2,70 metre, kemer açıklığı 4,10 metredir. Köprü beşik kemerli kemerde kesme taş örgüsü kullanılmıştır. Kemerde silme ve silme üzerinde yatay silme saçak görevini üstlenmiştir. Tempan duvarda kesme, kaba yonu ve moloz taş görülmektedir. Mansap güneybatı tarafında kemer silmesi bir taş sonrası 25x35 cm ölçüsünde kitabe bulunur. Mansaptaki kilit taş üzerinde hicri 1222 (1808) tarihi bulunmaktadır. Bu tarih Yusuf Kâmil Paşa'nın doğum tarihi olsa gerek (İnal,1965: 196). Mansap kuzeydoğu kemerinin temel kısmına doğru sonradan duvar örgüsüyle kemerin ayak kısmı kaplanmıştır. Köprüde betonarme tamirat izleri mevcuttur. Alanı itibarıyla köprü tarihin farklı bir kesitini yansıtmaktadır.

Resim 21. Yusuf Kâmil Paşa Köprüsü (Cumali Levent, Arapgir 2021).

Resim 22. Yusuf Kâmil Paşa Köprüsü, Kilit Taştaki Tarih (Cumali Levent, Arapgir 2021).

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Arapgir'deki kemerli taş köprüler çalışmamızda, mevcut köprülerden on bir tanesi üzerinde inceleme yapıldı. Eserlerin incelenmesi ve fotoğraflama yoluna gidilerek çizimler yapılmadı. Tek gözlü köprülerin sayısı çoğunlukta, Meydan ve Tarhanik köprüleri de çift gözlüdür. Kozluk köprüsü üç gözlü en büyük köprü olmasına rağmen iki gözünün sel nedeniyle yıkımı neticesinde tek göz halindedir. Üzerinde çalışılmayan köprülerin bazılarının yanında veya üzerinde betonarme tadilatın yapılmış olmasından dolayıdır. Aynı zamanda bazı köprülerin 20 yüzyıl eseri olması hasebiyle bu yüzyıl köprüleri üzerinde de çalışılmadı. 19.yüzyıl eseri olarak değerlendirdiğimiz Asiye'nin köprüsü, Kaldırım Deresi köprüsü ve birkaç tane köprünün de tahribatının fazlalığı sayfa sayısının fazla olacağı nedeniyle girilmedi. Öncelik verilen köprüler üzerinde çalışıldı. Mimari yönden sivri ve beşik kemerli olup, süsleme yönü bulunmamaktadır. Kemerlerin tamamı kesme taş diğer kısımlarında farklı taş malzeme kullanılmıştır. Kaya zemin üzerindeki kemer temelli köprülerin sağlamlığı

belirgindir. Zemin üzeri duvar örgüsüne sahip köprülerin tahribatı fazla görülmektedir. Şehir Karşısı köprüünün zemini nedeniyle sürüklendiği rivayeti vardır. 2010 yılında başladığımız Arapgir tarihi ve eserleri ile ilgili araştırmaları esnasında arada geçen on yılı aşkın sürede eserlerin yok olduğu gözlemlenmektedir. Köprülerin yıkımı bu sürede belirgin hale gelmektedir. Bunun önleminin alınması gerekli müdahaleler ile eserlerin korunmasına gidilmelidir. Roma eseri addettiğimiz Taşköprü'nün acil restoresi gerekmektedir. Civarda tek Roma köprüsünün kaybedilmesi an meselesidir. Eserlerin kitabelerinin olmaması karşısında var olan bilgiler ışığında tarihlendirmede yoluna gidildi. Mevcut üç eserin kitabesinde Yusuf Kâmil Paşa'nın yapım tarihi dışında Meydan ve Tarhanik köprülerinin okunamaması inşa tarihini netliği ortaya konulmadı. Köprülerin tarihlendirilmesinde muhtemel tespitlerde bulunuldu. Arapgir'deki köprülerin bulunduğu mahallelerde günümüzde nüfusun az oluşu, ihtiyacın bulunmayışı nedeniyle bakım ve onarımları dikkatten uzak kalmaktadır. Restore edilen köprülerin çevreye kazandırdığı değerleri ileri sürerek diğer köprülerinde restore ile ilçeyi tarihî köprülerle tanıtmak mümkündür. Su kaynağının yanı sıra yeşilliğin, tarihî eserler ile birlikte etrafa kazandırdığı manzarayı değerlendirmek gerekmektedir. Arapgir'de bulunan tarihî köprüler, turizmin gelişmesine katkı sağlayabilecek önemli turistik kaynaklardır. Bunlar, turizme çeşitlilik sunması açısından ayrı bir değer taşımaktadır. Aynı zamanda tarihî, coğrafi, mimari ve kültürel bir değer teşkil eden bu yapıların orijinal özelliklerini bozmadan; aslına uygun onarılması, korunması, açıklayıcı nitelikte levhaların konulması, tanıtım amacıyla hazırlanan çeşitli yayınlarda bunlara yer verilmesi ve haritalarda gösterilmesi de önemlidir.

KAYNAKÇA

- Arşiv:1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). İrade Dahiliye Tarih: (Hicri), 06.04.1308, Gömlek No:1202, Sıra No: 94090, Fon Kodu: İ.DH..
- Arşiv:2. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). Cevdet Nâfia Tarih: (Hicri), 20.08.1112, Gömlek No: 40 , Sıra No:1085, Fon Kodu: C..NF
- Arşiv:3. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayûn Sicillatı Mühimme Defterleri Tarih: (Hicri), 20. 10. 1142, Gömlek No:136,Sıra No:1730, Fon Kodu: A. DVNSMMH.d
- Arşiv:4. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). Hariciye Nezâreti Mektubî Kalemi Tarih: (Hicri), 06.08. 1271, Gömlek No:106,Sıra No:149, Fon Kodu: HR. MKT.
- Arşiv:5. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). Sadâret Mektubî Kalemi Deâvî Kataloğu, Tarih: (Hicri), 18. 11.1278, Gömlek No:222,Sıra No:75, Fon Kodu: A. MKT.DV..
- Arşiv:6. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). Yıldız Perakende Umum Vilayetler, Tarih: (Hicri), 03.04.1306, Gömlek No:13,Sıra No:78, Fon Kodu: Y..PRK.UM..
- Arşiv:7. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi, Tarih: (Hicri), 11.05.1308, Gömlek No:1794,Sıra No:124, Fon Kodu: DH. MKT.
- Arseven, C. E. (1998). Sanat Ansiklopedisi III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Burnaby, F. (1988). Küçük Asya seyahatnamesi Anadolu'da Bir İngiliz Subayı, 1876 (Çev: Meral Gaspıralı), Sabah Yayınları, İstanbul.
- Çeçen. K. (2002). "Köprü", Diyanet İslam Ansiklopedisi, (26): 252-255, Ankara.
- Çulpan, C. (2002). Türk Taş Köprüleri Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar, TTK Basımevi, Ankara.
- Ertuğrul, Ö. (1988). "Hekim Hanı", Diyanet İslam Ansiklopedisi,(17): 159-160,İstanbul.
- Halaçoğlu, Y. (1997). XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Hasol, D. (1979). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- İlter, F. (1993). "The Main Features of the Seljuk, the Beylik and the Ottoman Bridges of the Turkish Anatolian Architecture From the XII th to the XVI th Centuries", Belleten, TTK, 57 (219),481-494.
- İnal, M. K. (1965). Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, 2. Cüz, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Karaca, B. (2012). "Dünden Bugüne Manavgat", Dünden Bugüne Antalya I, Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya.
- Levent, C. (2011). "Arapgir Tarihi", Basılmamış Çalışmalar, Arapgir.

- Levent, C. (2012). Tarihî Arapgir Taş Köprüleri, Basılmamış Çalışmalar, Arapgir.
- Levent, C. (2012). Arapgir Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi İlanı İçin Hazırlanan Proje, Basılmamış Çalışma, Arapgir.
- Osmanlı İdaresi'nde Kıbrıs Nüfus-Arazi-Dağılımı ve Türk Vakıfları, (2000). Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Serin, N. (2017). “Kıbrıs Vakıfları ve Vakıf Mal Varlıklarının Tespiti Çalışmaları”, (Ed. Mahfuz Söylemez), Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları. 347-415, Yakındoğu Üniversitesi Yayınları, Lefkoşa.
- Şen, K. & İnce C.(2019). Arapgir İlçesinin Tarihçesi ve Kültür Varlıkları, Akademisyen Kitabevi, Ankara.
- Tanyeli, G. (2002). “Türkiye Köprüleri”, Türkler Yeni Türkiye Yayınları, (12): 231-241, Ankara.